

ביאורים

כולנו רוצים לדעת מהי התכלית לשמה אנו חיים בעולם הזה; לחיות חיים של משמעות וערך. בפרק זה מציג הרמב"ם בפנינו את תכנית העבודה להשגת מטרה זו. לאחר שלמדנו בפרק הקודם על הדרך בה מאזנים את כוחות הנפש ומעמידים אותם על מצבם הבריא והנכון, מגיע השלב הבא - הכוונת כל כוחות החיים שלנו למען מטרה עליונה אחת. זוהי מדרגה גבוהה מאד ולא כל אחד יכול להגיע אליה, כפי שיאמר זאת הרמב"ם בהמשך הפרק, אך זוהי השאיפה של כולנו: לחיות חיים שלמים. חיים שכל פרט בהם מוביל לקשר עם ה'. רק כאשר הדעת והמחשבה מובילה את האדם, הוא מסוגל להעפיל אל גובה חיים שכזה. לא לחפש רק את מה שכיף וטעים, אלא את מה שעוזר לי להגיע אל היעד, אל התכלית. האוכל הוא המשל שבו פותח הרמב"ם להסביר את העיקרון שאותו הוא בא ללמד. אדם שמכוון את החיים שלו על פי השכל - הדעת, לא יבחר לאכול מזונות מזיקים גם אם הם טעימים ביותר. לאדם הזה יש יעד והוא הבריאות. את המסלול אל היעד הוא יבנה לאור המטרה שאליה הוא שואף. עבודת ה' מכוונת אותנו לדבוק בה' בכל צעד בחיינו. את המעשים היומיומיים אנו מכוונים לאור היעד שאליה אנחנו שואפים.

הרחבות

• מדוע יש תכלית אחת לכל כוחות הנפש?

וְלִשְׁיִם לְגַדְדָּ עֵינָיו תְּכַלִּית אַחַת. אם האדם מורכב מכמה נפשות, מסתבר שלחיייו יהיו כמה מטרות, בהתאמה. אולם אם נפש האדם אחת היא, הכרחי שכולה תהיה מכוונת לתכלית אחת (על פי דברי הרמב"ן. הובא ב'הרחבות', פרק א, הערה 1). נפש האדם היא אלוהית, ולכן מובן שהתכלית שלה היא דבקות בה'.

• מהי המטרה של לימודי חול?

שְׁתַּמְצָא הַנֶּפֶשׁ כְּלִיהָ בְּרִיאִים וְשִׁלְמִים לְאַחַז בְּחֻמּוֹת. "האדם יפעל פעלים רבים ושונים... תכליתו פועל אחד בלבד, ושאר פעליו אמנם הם להתמדת קיומו, כדי שישלם בו אותו הפועל האחד, והוא ציור המושכלות וידיעת האמתות... וגדול שבמושכלות, השגת אחדות הבורא יתעלה וישתבח וכל הקשור בכך מן המדעים האלוהיים, לפי ששאר המדעים אינם אלא כדי שיוכשר בהם עד אשר יגיע אל מדעי האלוהות" (הקדמה למשנה).

• תיקון המידות - אמצעי או מטרה עצמית?

וְלִקְנוֹת מַעֲלוֹת הַמְדוֹת וְהַמַּעֲלוֹת הַשְּׂכֵלִיּוֹת, עַד שֶׁתִּגְיַע לְאוֹתָהּ הַתְּכַלִּית. את הדוגמאות שמציין כאן הרמב"ם כאמצעי לתכלית, הוא מגדיר בסוף מורה הנבוכים, על פי הפילוסופים, כארבעה סוגי שלמויות: ממון, בריאות, מדות ומושכלות. כל האמצעים האלו הם אמצעים להשגת ה'. גם המידות הן רק אמצעי להשגת החכמה, אבל אין בתיקון המוסרי ערך עצמי. אולם לבסוף הרמב"ם מסכם על פי הפס': "כִּי אִם בָּזָאת יִתְהַלֵּל הַמֵּתְהַלֵּל, הַשֶּׁכֶל וְיִדַע אוֹתִי, כִּי אֲנִי ה' עֹשֶׂה חֶסֶד מִשְׁפָּט וְצִדְקָה בְּאֶרֶץ כִּי בְּאֵלֶּה חֲפֻצְתִּי נָאִם ה'" - "ששלמות האדם אשר בו יתהלל באמת, הוא להגיע אל השגת השם כפי היכולת, ולדעת השגתו בברואיו בהמציאו אותם והנהיגו אותם, איך היא, וללכת אחרי ההשגה ההיא בדרכים שיתכוין בהם תמיד לעשות חסד ומשפט וצדקה, להדמות בפעולות השם" [מורה נבוכים ג, נד]. דהיינו, שמוסר פילוסופי חברתי הוא אכן אמצעי, אולם מוסר אלוהי הוא התוכן של השגת ה', והדביקות במידותיו של ה' היא התכלית. אדרבה, ידיעת ה' שאיננה מובילה לתיקון המידות, פגומה היא.

(להרחבה: מאמרי הראי"ה, עמ' 109-108)

• למה צריך להיות בריא?

לְמַלְאֲכַת הַרְפוּאָה מְבֹא גְדוֹל מְאֹד בְּמַעֲלוֹת, וּבִידְעֵת ה'. כך פותח הרמב"ם את הדרכותיו הרפואיות בהלכות דעות: "הואיל והיות הגוף בריא ושלם מדרכי השם הוא, שהרי אי אפשר שיבין או ידע דבר מידיעת הבורא והוא חולה, לפיכך צריך להרחיק אדם עצמו מדברים המאבדין את הגוף, ולהנהיג עצמו בדברים המכריזין והמחלימים" [הלכות דעות ד, א].

שאלות לדיון

מה היחס בין גישת הרמב"ם שכל פעולות האדם צריכות להיות מכוונות לתכלית (מועיל ולא ערב) ובין הגישה של 'חיים זורמים וספונטאניים' על מנת שלא 'להלחץ ולהעיק'?

הרמב"ם מדגיש את מקומו של השכל (הדעת) בעבודת ה'. מהו מקומו של הרגש? לשם מה הוא נצרך?

הפרק החמישי

בְּשִׁמוּשׁ בְּכוֹחַת הַנֶּפֶשׁ לְתַכְלִית אַחַת

רְאוּי לְאָדָם לְהַעֲבִיד כְּחוֹת נַפְשׁוֹ כְּלָם לְפִי הַדְּעַת, כְּפִי שֶׁהִקְדַּמְנוּ בְּפָרֶק אֲשֶׁר לְפָנָי זֶה, וְלִשְׁיִם לְגַדְדָּ עֵינָיו תְּכַלִּית אַחַת, וְהִיא: הַשְּׁגַת ה', יִתְפָּאֵר וְיִתְרוֹמַם, כְּפִי יְכַלֵּת הָאָדָם, רְצוֹנֵי לוֹמַר: יְדִיעֵתוֹ. וְיִשְׁיִם פְּעֻלוֹתָיו כְּלָן, תְּנוּעוֹתָיו וּמְנוּחוֹתָיו וְכָל דְּבוּרָיו, מְבִיאִים אֶל זֹאת הַתְּכַלִּית, עַד שֶׁלֹּא יִהְיֶה בְּפְעֻלוֹתָיו בְּשׁוֹם פְּנִים דְּבָר מִפְּעַל הַהֶבֶל, רְצוֹנֵי לוֹמַר: פְּעַל שֶׁלֹּא יְבִיא אֶל זֹאת הַתְּכַלִּית.

משל זה: שְׁיִשִּׁים הַכּוֹנֵה בְּאֲכִילָתוֹ, וּשְׁתִּיתוֹ, וּבְעִילָתוֹ, וּשְׁנָתוֹ, וְיִקְצָתוֹ, וּתְנוּעָתוֹ וּמְנוּחָתוֹ - בְּרִיאֵי אֶת גּוּפוֹ בְּלִבָּד, וְהַפְּנֵה בְּרִיאֵי אֶת גּוּפוֹ - שֶׁתַּמְצָא הַנֶּפֶשׁ כְּלִיהָ בְּרִיאִים וְשִׁלְמִים לְאַחַז בְּחֻמּוֹת, וְלִקְנוֹת מַעֲלוֹת הַמְדוֹת וְהַמַּעֲלוֹת הַשְּׂכֵלִיּוֹת, עַד שֶׁתִּגְיַע לְאוֹתָהּ הַתְּכַלִּית. וְעַל זֶה הִקְשֵׁה לֹא יִכּוֹן אֶז אֶל הַהֲנָאָה בְּלִבָּד, עַד שֶׁיִּבְחַר מִן הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה הַיּוֹתֵר עָרֵב, וְכֵן בְּשֶׁאֵר הַהֲנָגוֹת, אֲלֵא יִכּוֹן אֶל הַמוֹעִיל, וְאִם יִזְדַּמֵּן שֶׁיִּהְיֶה עָרֵב - יִהְיֶה, וְאִם יִזְדַּמֵּן שֶׁיִּהְיֶה נִמְאָס - יִהְיֶה. או שִׁיכּוֹן אֶל הָעָרֵב לְפִי הָעֵיִן הַרְפוּאִי, כְּגוֹן שֶׁנְּחַלְשָׁה תְּאוֹתוֹ לְמַאֲכָל, וְיַעֲזוּרָה בְּמַאֲכָלֵי תְּאוֹה עָרֵבִים וּמְתַבְּלִים, וְכֵן אִם הַתְּעוּזָרָה עֲלָיו מְרָה שְׁחוּרָה, וְיִסְרֶה בְּשִׁמְיעַת שִׁירִים וּמִינֵי נְגִינּוֹת, וּבְטִיּוֹל בְּגִנּוֹת וּבְבִנְיָנִים נְאִים, וּבִישִׁיבָה עִם צוּרוֹת נְאוֹת, וְכִיּוֹצֵא בְּזֶה מִמָּה שֶׁיִּרְחִיב הַנֶּפֶשׁ, וְיִסֵּר דְּאֵגַת הַמְרָה הַשְּׁחוּרָה מִמֶּנָּה. וְתִהְיֶה הַפְּנֵה כָּל זֶה - שֶׁיִּבְרִיא גּוּפוֹ, וְתְכַלִּית בְּרִיאֵי אֶת גּוּפוֹ - שֶׁיִּדַע. וְכֵן כְּשִׁינִיעַ וְיִתְעַסֵּק בְּקִנְיַת הַמְּמוֹן, תִּהְיֶה תְּכַלִּיתוֹ בְּקִבְצוֹ אוֹתוֹ - שֶׁיִּשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ לְמַעֲלוֹת, וְשִׁימְצָאָהוּ לְקִיּוֹם גּוּפוֹ וְהַמְּשִׁךְ מְצִיאָתוֹ, עַד שֶׁיִּשְׁיֵג וְיִדַע מֵה' מֵה שֶׁאֲפָשֶׁר לְדַעְתּוֹ.

ועל זה ההקש יְהִי לְמַלְאֲכַת הַרְפוּאָה מְבֹא גְדוֹל מְאֹד בְּמַעֲלוֹת, וּבִידְעֵת ה', וּבְהַשְׁיֵג הַהַצְלָחָה הָאֱמִתִּית, וְיִהְיֶה לְמוֹדָה וְדְרִישָׁתָה עֲבוּדָה מִן הַעֲבוּדוֹת הַגְּדוֹלוֹת, וְלֹא תִהְיֶה אֶז כְּאֲרִיגָה וְכִנְגֵרוֹת. לְפִי שֶׁבָּה נִשְׁעֵר פְּעֻלוֹתָיו, וְיִהְיֶה פְּעֻלוֹתָיו פְּעֻלוֹת אֲנוּשִׁיּוֹת, מְבִיאֵי אֶל הַמַּעֲלוֹת וְהָאֱמִתוֹת. כִּי הָאָדָם, אִם יִגְשׁ לְאֲכָל מַאֲכָל תְּאוֹה, עָרֵב לְחָר, טוֹב הַרִיחַ, וְהוּא מְזִיק וּמְפַסֵּד, וְאֲפָשֶׁר שֶׁיִּהְיֶה סָבֵה לְמַחְלָה מְסַכְּנָת אוֹ לְמִיתַת פְּתָאוּם - הִנֵּה זֶה וְהַבְּהִמָּה שְׁוִים. וְאִין זֶה פְּעַל הָאָדָם מְאֻשֶׁר הוּא אָדָם, וְאִמְנָם הוּא פְּעַל הָאָדָם מְאֻשֶׁר הוּא בְּעַל חַיִּים, "נִמְשַׁל כְּבִהְמוֹת נְדָמוֹ" (תהלים מט, כא). וְאִמְנָם יִהְיֶה פְּעַל אֲנוּשִׁי אִם יִקַּח הַמוֹעִיל בְּלִבָּד, וּפְעֻמִּים שֶׁיִּנְיַח הַיּוֹתֵר עָרֵב וְיִאֲכַל הַיּוֹתֵר נִמְאָס, לְפִי בְּקִשְׁת הַמוֹעִיל. וְזֶה הוּא פְּעַל לְפִי הַדְּעַת, וּבְזֶה יְבַדֵּל הָאָדָם בְּפְעֻלוֹתָיו מֵאוֹתוֹ. וְכֵן אִם יִבְעַל כָּל אִימַת שִׁתְּאוֹה, מְבִלִּי שֶׁיִּשְׁגִּיחַ בְּנִזְק וּבְתוֹעֵלַת - הִנֵּה זֶה הַפְּעַל לוֹ מְאֻשֶׁר הוּא בְּעַל חַיִּים, לֹא מְאֻשֶׁר הוּא אָדָם.

כל כוחות הנפש לתכלית אחת

דוגמאות לכוחות לתכלית

חשיבות הרפואה

תְּכַלִּית - מטרה. **יְדִיעֵתוֹ** - ידיעת ה' ודרכיו. **לְאוֹתָהּ הַתְּכַלִּית** - שהיא ידיעת ה'. **הִקְשֵׁה** - על פי הבנה זו. **עָרֵב** - הטעים. **הַמוֹעִיל** - מזון בריא. **מְרָה שְׁחוּרָה** - דכאון ועצבות. **וְיִדַע** - את ה'. **עֲבוּדָה** - עבודת ה'. **וְשִׁעֵר** - נחשב. **מְאֻשֶׁר הוּא אָדָם** - המגלה את הקומה האנושית שבו.